

TEKST HESTER IJSSELING

Hoe brengen we de kinderen groot? Hoe leiden we ze de wereld in? Wat is goed onderwijs? Belangwekkende vragen die niet zomaar, eens en voor altijd te beantwoorden zijn. Ze vragen om een voortgaand onderzoek en een voortdurende dialoog. Het is aan ouders, leraren, schoolleiders, bestuurders, politici, beleidsmakers en aan iedereen die zich bekommert om een goede inrichting van de samenleving, om die dialoog te voeren. Om met elkaar in gesprek te gaan, heb je taal nodig. En dan is de vraag: uit welke bronnen put je, op zoek naar woorden om over onderwijs te spreken?

Metaforen voor onderwijs

Van lopende band tot kindertuin

De fabriek

Het Ministerie van Onderwijs bezigt de laatste decennia een heel specifiek vocabulaire dat gekenmerkt wordt door de taal van de markt. Men spreekt over opbrengsten, rendement, toegevoegde waarde, input en output. Tijdens een recente onderwijsmanagementtraining werd zonder een spoor van ironie het 'Total Quality Management' van een Japanse autofabriek als lichtend voorbeeld aangedragen, dat navolging zou verdienen in het onderwijs. Leraren herkennen zich zelden in die beleidstaal, maar bij gebrek aan passender repertoire behelpen ze zich er nog te dikwijls mee. Ook lijken ze te onderschatten welke gevolgen het heeft voor de praktijk van het onderwijs, wanneer zij zich uit pragmatische overwegingen schikken in de taal die de overheid kennelijk behaagt.

Taal is niet slechts een middel om dingen in uit te drukken op een min of meer adequate manier. Taal schept de werkelijkheid en geeft die vorm. Hoe gewoner het wordt om over onderwijs te spreken in termen van een productieproces, waarin men door data-analyse en efficiënte toepassing van bewezen effectieve technieken tot een optimaal eindproduct komt, hoe meer de werkelijkheid in de scholen zich daarnaar zal gaan voegen.

Om de werkelijkheid die wij in onze scholen ervaren en de waarden die wij koesteren recht te doen, hebben we de vrijheid nodig om andere beelden te kunnen kiezen. Ik geloof dat het van eminent belang is voor de verwezenlijking van goed onderwijs dat leraren een eigen taal ontwikkelen die past bij de manier waarop zij hun beroep opvatten. In het volgende zal ik daar stof toe aandragen. Ik hoef enkel maar terug te gaan in de geschiedenis van het denken over onderwijs, want aan de economische taal van de overheid gaat een eeuwenlange traditie vooraf die zich van heel andere beelden bedient.

De tuin

Al bij Plato (vierde eeuw voor onze jaartelling) vind je het beeld van de leraar die kennis zaait. Die botanische metaforiek zal, door de eeuwen heen en tot op de dag van vandaag, steeds terugkeren bij de vele filosofen die hebben nagedacht over de opvoeding van kinderen. Een rijke bron vind je bij Plutarchus (eerste eeuw). Vele aspecten van de pedagogische relatie tussen leraar en leerling krijgen bij hem een plaats. Zo schrijft hij:

'Zoals in het boerenbedrijf de grond goed moet zijn, de planter deskundig en het zaad kiemkrachtig, zo kun je de aanleg van de leerling vergelijken met de grond, de opvoeder met de boer en de lessen met het zaad.'

'De grond kan nog zo'n goede structuur hebben, toch verwildert ze als verzorging uitblijft, en hoe vruchtbaarder de grond is, des te meer onkruid groeit erop als ze verwaarloosd en niet bewerkt wordt. Maar een lap grond die hard is en ruwer dan normaal, die levert toch, als hij goed wordt bewerkt, een goede oogst op.'

Soms is de leerling niet de grond waarin gezaaid wordt, maar de plant of boom die erop groeit:

'Welke bomen groeien niet krom en worden onvruchtbaar, als ze verwaarloosd worden, terwijl ze, als ze de juiste verzorging krijgen, vruchten dragen en die behouden tot ze rijp zijn?'

'Zoals de tuinier bij de jonge aanplant paaltjes zet, zo geeft een goede leraar met alle zorg zijn lessen vorm ter ondersteuning van de leerling, zodat die zich in de goede richting ontwikkelt.'

'Zoals planten met mate begoten moeten worden omdat de wortels bij te veel water verrotten, zo moet de leraar de leerling ook passende taken geven, en hem niet overvragen, opdat hij niet verdrinkt in overdaad.'

Bij tijdgenoot Quintilianus lezen we: 'De talenten van kinderen lijden eronder wanneer ze al te streng worden gecorrigeerd.'

'Volgens Plato ligt de kennis van het ware, het goede en het schone als een kiem in ons verborgen'

'Tijdens een recente onderwijsmanagementtraining werd zonder een spoor van ironie het 'Total Quality Management' van een **Japanse autofabriek** als lichtend voorbeeld aangedragen'

Ze gaan dan immers wanhopen, worden verdrietig en tenslotte haatdragend en – wat het meest schadelijk is – proberen niets meer, omdat ze voor alles bang zijn. Dit verschijnsel is ook in de landbouw niet onbekend. Boeren zijn van mening dat jong loof niet gesnoeid mag worden omdat het schrikt van het ijzer en nog geen litteken kan velen.'

In de negentiende eeuw zien we de botanische metafoor terug bij Fröbel, die zijn kleuterschool een kindertuin noemde. Zoals een tuinman de verschillende aard van elke plant bestudeert, en elk van hen de juiste omstandigheden qua voedingsbodem en klimaat verschaft zodat ze optimaal kunnen groeien, bloeien en vrucht dragen, jaar na jaar, zo wilde Fröbel dat de pedagogen voor de kinderen in zijn 'Kindergarten' zouden zorgen.

Het beeld van de tuin, dat een eeuwenlange traditie kent, is een veel warmer beeld dan het beeld van de autofabriek waar alle medewerkers bijdragen aan het optimaliseren van het productieproces. Toch ontbreekt er iets aan het beeld van het kind als zaaigrond.

De botanische metafoor heeft twee kanten. Volgens Plato hebben we, voordat we geboren werden, de ideeënwereld aanschouwd en ligt de kennis van het ware, het goede en het schone als een kiem in ons verborgen. Iemand iets leren is volgens Plato het 'weer in herinnering brengen'. Voor Plato is iemand iets leren uiteindelijk niet: zaaien, maar een al aanwezig zaad, dat de leerling in zich draagt, doen ontkiemen.

Het lege vat

Zaaien is iets ergens instoppen waar eerst niets was. Een leegte vullen. Het doet denken aan een andere metafoor: die van het lege vat, of het onbeschreven blad. Ook dat beeld vind je al bij Plato in het beeld van het wastabletje. Ervaringen laten indrukken achter op de zachte was. Zo verwerf je kennis van de wereld. Op zachte, soepele was blijven duidelijke en scherpomlijnde indrukken achter, op harde, koude was slechts vage beelden.

In de zeventiende eeuw gebruikte John Locke het beeld van het onbeschreven blad om te benadrukken dat er geen aangeboren kennis is, maar dat alle kennis uit de ervaring stamt. Bij de geboorte zou de geest een leeg vel zijn, dat pas in de omgang met de wereld beschreven raakt. Dit beeld zal weinigen in onze tijd aanspreken, opgegroeid als we zijn met het idee, dat ieder van ons uniek is – en dat elk kind al van alles meebrengt als het de wereld tegemoet treedt.

Het vuur

Ook Plutarchus komt met een beroemd beeld, dat suggereert dat iemand iets leren niet zozeer iets toevoegen is, maar iets tevoorschijn halen dat er al is. Wie kent niet zijn veel geciteerde uitspraak: 'De ziel is geen vat dat gevuld moet worden, maar een brandstof die om een vonk vraagt - welke de leergierigheid en het verlangen naar waarheid in gang zet.' Vrij vertaald: onderwijs is geen emmer vullen, maar een vuur ontsteken.

Volgens Augustinus (vierde eeuw) en Thomas van Aquino (dertiende eeuw) ligt het helemaal niet in onze macht om aan een ander kennis over te dragen zoals je een zaadje in de grond stopt of een vat vult. Volgens Augustinus is er sprake van een innerlijk licht dat maakt dat we iets kunnen begrijpen. Thomas vergelijkt de leraar met een arts. Een arts kan een zieke niet genezen, tenminste niet in die zin dat hij gezondheid toedient aan de zieke. Het enige wat hij kan doen is voor zodanige omstandigheden zorgen, dat het lichaam zichzelf herstelt. Zo is het ook met de leraar. Hij kan geen kennis zaaien,

'Quintilianus zei al dat de talenten van kinderen eronder lijden als ze al te streng worden gecorrigeerd'

'Volgens Augustinus is er sprake van een innerlijk licht, dat maakt dat we iets kunnen begrijpen'

maar alleen zorgen voor zodanige omstandigheden dat zijn leerling zich open zal stellen voor inzichten, die van elders komen. Hij kan slechts de warmte verschaffen, die de leerling ontvankelijk maakt. Bij Thomas vind je ook de metafoer van het licht: de leraar kan de luiken openen die het licht tegenhouden, maar niet zelf het licht doen schijnen.

Misschien gaat het in het onderwijs in de eerste plaats wel om warmte, en is het inderdaad geen kwestie van zaaien. Wat in deze beelden tot uitdrukking komt, is dat het onderwijs niet iets is wat wij als leraren zonder meer beheersen – maar dat het een proces is, waarin op een essentieel niveau dingen gebeuren zonder dat wij daarzonder meer macht over hebben. Dat het ook deels een kwestie van genade is of het lukt om iemand iets te leren. Iets dat ons toevalt, niet iets wat we kunnen afdwingen.

Thomas van Aquino: 'De leraar kan slechts de warmte verschaffen, die de leerling ontvankelijk maakt'

Wat er ook uit naar voren komt is het cruciale belang van een goede relatie tussen leraar en leerling; een band waarin een kind zich kan overgeven aan zijn natuurlijke leergierigheid. Zonder zelfvertrouwen, onbevangingheid en nieuwsgierigheid kan een kind niet leren. Als die voorwaarden er zijn, de leraar erover waakt en obstakels weghaalt, dan leert het kind zelf. De leraar begeleidt het dan slechts, als een gids, op zijn eigen ontdekkingstocht. Of: de leraar ontsteekt een vuur, en in die warmte kan het kind leren.

Maar als een leerling almaar bij dat vuur blijft zitten, zonder dat er op den duur in zijn eigen ziel een vuurtje gaat branden – zo benadrukt Plutarchus dan weer – dan heeft hij nog niet werkelijk iets geleerd. Je moet niet blijven hangen in de gloed van een ander, net zomin als je afhankelijk moet blijven van je leraren. Het gaat erom te leren je eigen vuur te laten branden – en je eigen nieuwsgierigheid te volgen.

De bijen

Er is nog een andere metafoer die benadrukt wat een goede leerling kenmerkt. Het beeld van de bijen trof ik voor het eerst bij Montaigne (zestiende eeuw) aan, maar is ook al bij Plutarchus, Quintilianus en Seneca (eerste eeuw) te vinden. Zoals de bijen nectar halen uit de bloemen en er honing van maken, waarmee zij hun raten vullen, zo moet de leerling alles opslaan

wat hij uit de lessen van de leraren oogst. Vervolgens moet hij, met alle zorgvuldigheid en vindingrijkheid waarover hij beschikt, al die verschillende ingrediënten tot een geheel met een eigen smaak verwerken.

Zolang we voedsel dat we tot ons genomen hebben, niet verteren, hebben we er alleen maar last van. Pas als het iets anders wordt dan het was, en we het hebben omgezet in levenskracht, hebben we het ons eigen gemaakt. Zo is het ook met de dingen die we leren. Pas wat je je eigen gemaakt hebt, pas waar je als een bij zelf honing van hebt gemaakt, heb je echt geleerd.

Dat geldt ook voor het nadenken over onderwijs. Welke van al die mogelijke metaforen spreken je aan? Welke beelden dragen bij aan de verwezenlijking van goed onderwijs? Haal daar de nectar uit – en maak er je eigen honing van. ●

Hester IJsseling (1967) is doctor in de wijsbegeerte en middenbouwcoach op basisschool De Kleine Reus voor ontwikkelingsgericht onderwijs in Amsterdam. Zij is actief als edublogger (hesterij.blogspot.com) en co-auteur van het onlangs verschenen 'Het alternatief – weg met de afrekencultuur'.

'Weg met de afrekencultuur' (uitg. Boom) opent de aanval op de Haagse afrekencultuur in het onderwijs. Een steeds grotere nadruk op toetsen, cijfers, protocollen en ranglijsten demotiveert de docenten en dreigt de ontwikkeling van kinderen te schaden. Het Nederlandse onderwijs staat daarom op een belangrijk keerpunt: gaat het de heilloze, doodlopende weg van het afrekenen verder volgen of kiest het voor een alternatief? Door een groot aantal internationale en nationale onderwijsexperts, zoals Andy Hargreaves, Howard Gardner en Gert Biesta, worden in dit boek de gebreken van de afrekencultuur aan de kaak gesteld om tot een volwaardig, uitvoerbaar en praktisch alternatief te komen. Hester IJsseling is één van de co-auteurs.

